

על גורלה וגלגולה של שגיאה

הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה בהיכל" נאמר בספר הזהר. ספר ומזלו, ספר וגורלו, וגם לשיגאת דפוס מזל וגורל משלה. ימי השגיאה כימי הכתבו: "המייף והספר ירדו ברוכים מן השמים", ומי הוא הסיף אם לא השגיאה המאיימת על הספר כלהוה התרוב המתהפכת. אין כמעט ספר שיוצא לאור ללא רבב; למלה השגויה יש סיכוי שתבוא על תיקונה רק אם יוצא הספר לאונן במהדורה שנייה, אם ככלל. וגם מהדורה נוספת אינה תמיד ערובה שהשגיאה אכן תתוקן, לפעמים היא עומדת במריה והיא מכה שורשים עמוקים כאלה שכל רוחות שבעולם לא יעקרה ממקום מושבה, היא מתגלגלת ממהדורה למהדורה ומסרבת בעקשנות לחזור למוטב. על גלגולה וגורלה של שגיאה סרבנית כזו בשורות דלהלן:

ב"הארץ" של ערב-ערב פסח תשי"ד (16.4.54) הופיע לראשונה הסיפור "עד עולם" של ש"י עגנון וזו תמצית פתיחת הסיפור השייך לענייננו:

"עשרים שנה עסק עדיאל עמוה בחקר תעלומות גומלידתא... לאתר שכינס חקירותיו... התחיל מחזר עם ספרו ממרל למרל ולא מצא מרל. ביקש מצנטים ומעזרים מדע ולא נענה, שכל השנים שהיה עסוק בחקירותיו לא הראה פנים לחכמי האוניברסיטאות ולא לנשדים ולבנותיהם, וכשבא לבקש מהם טובה בקעה מעיניהם צנה של חימה עד שהקריסו (הדגשה שלי צ. מ.) משקפיהם, ובקירוב כך אמרו לו, ארון מי אתה, אין אנו מכירים אותך..."

אם נבדוק את הסיפור ב"הארץ" נראה שהרופן השמאלי של האות סמ"ך במלה "שהקריסו" נשחק, כפי שזה קרה לעתים קרובות בסדר-עופרת שהאותיות נשחקו מרוב שימוש, וסמ"ך זו שנפתחה מצד שמאל היא שפתחה פתח לשגיאה שתתגלגל כמאן ואילך. עם זאת, נרפס הסיפור כשנתיים לאחר הופעתו ב"הארץ", כספר "ריוקנאות סופרים" מאת הצייר משה מבורך והפעם נרפסה המלה "שהקריסו" בצורה נכונה וברורה. כפי הנראה קיבל מבורך את הסיפור בכתב-יד מאת ש"י עגנון.

על פיניגלשון מתלמוד בבלי וירושלמי וממדרשים, שפיר עגנון ביד נדיבה בסיפוריו, אפשר לחבר ספר עב"כ. רוגמה אחת הביא לאחרונה עמוס עוז במסתו "מים גנובים ולחם סתרים" ב"הארץ" מערב פסח, בשמו של הרב יואל בךנן בעניין "העלה טינא". התורה-החזיק אתריו אריאל סימקין בתגובתו על מסתו של עוז ב"הארץ" ב-5.5 עם רוגמה דומה בעניין "היא באה בגבולי"; ואלה רק שתי דוגמאות מני רבות. באשר למלה "שהקריסו", שלקח עגנון כנראה ממדרש בראשית רבה, פרשה י"ב, שם נאמר: "משל) למלך שהיו לו... כוסות ריקים, אמר המלך אם אני נותן לתוכן חמין הם מתבקעים, צונן הם מקריסין"... את מקריסין מפרשים: מתבקעין בלי להישר, כלומר: נשרטים. וגם כאן בסיפור: המשקפיים של חכמי האוניברסיטאות הקריסו מהצנה של חימה שבקעה מעיניהם.

ש"י עגנון: אדוני,
אנחנו נשאיר את זה
כך. יבוא פעם איזה
חכם גדול ויכתוב
מחקר - למה
כתוב... "הקרינו"
ויפרשו את הדבר
במיני פירושים ואז
יבוא אדוני ויגיד -
מה כאן מחקרים?
הלא טעות כאן.
טעות דפוס פשוטה.
ויש לקרוא
"הקריסו"

בתשכ"ב יצא לאור הספר "האש והעצים" ובו הסיפור "עד עולם", בשינויים קלים, בעיקר בפתיחה, ובמקום שהקריסו נרפס שהקרינו. יש להניח שעגנון השתמש בתרפס של הסיפור ב"הארץ" ככתב-יד בשביל הספר ובו גם הכניס את השינויים הקלים, בלי לשים לב לסמ"ך הפגומה. הסדר שסידר את הסיפור לא התעמק, אין לו לסדר אלא מה שעניו רואת, את הסמ"ך הוא ראה כגוף וסייד שהקרינו.

בספר לשגיאה זו מספר אליעזר רובינשטיין שתירגם את סיפורי עגנון לאידיש, בעיתון "במחנה" ב-9.3.71 (הביאו גם אהרן בר-אודן בספרו "ש"י עגנון ותחיית הלשון העברית" עמ' 201):

"את הסיפור 'עד עולם' תרגמתי מכתב-ידו של עגנון, והנה כשהופיע הסיפור בספר 'האש והעצים' ראיתי שנפלה טעות ובמקום 'הקריסו' משקפיהם' הופיע 'הקרינו' משקפיהם. אמרתי לעגנון שמן הראוי לתקן את הדבר כי אחרת יכולים האנשים לטעות. אמר לי אדוני, אנחנו נשאיר את זה כך. יבוא פעם איזה חכם גדול ויכתוב מחקר - למה כתוב במקום זה 'הקרינו' ויפרשו את הרבב במיני פירושים ואז יבוא אדוני ויגיד - מה כאן מחקרים? הלא טעות כאן. טעות דפוס פשוטה. ויש לקרוא 'הקריסו'."

עגנון שהיה רגיש מאוד לכל שגיאה והקפיד על כל תו ועל כל תג, נתן משום מה הפעם את ידו כיועצין לשגיאה באמרו "אנחנו נשאיר את זה כך". אמירה זו של עגנון היתה כשגגה שיצא מלפני השליש ומכאן ואילך התגלגלה השגיאה כמים שאין להם סוף.

עוד בטרם הופיע "האש והעצים" יצא לאור בשנת 1957 ספרו של גבריאל מוקד "שבחי עדיאל עמוה", מסה על הסיפור "עד עולם", ובו נרפס במקום הקריסו - הקריבו... לאחרונה יצאה לאור בהוצאת שוקן מהדורה מורחבת של הספר "שבחי עדיאל עמוה" לגבריאל מוקד ובו גם שני הסיפורים של עגנון "עד עולם" ו"עירו ועינם". מותר היה להניח שבמהדורה זו תיגאל המלה השגויה ותבוא על תיקונה, אך לשווא: ספר הולך וספר בא והשגיאה לעולם עומדת. שרד-הדפוס השתולל הפעם כפי שלא הש"ת תולל מעולם: בעמוד 37 שהקריבו: בעמ' 159: שהקרינו: בעמ' 175: שהקריבו: או שהקרינו או שהקריבו: שהקר- יסו חס וחלילה, מאן דכר שמייה

במסכת פסחים מסופר על תמישה דברים שציוה רבי עקיבא את רבי שמעון כן-יחא כשהיה חבוש בבית האסורין; אחר מום: כשאתה מלמד את בנך, למדוהו בספר מוגה... שבשפתא כיוון דעל על. על שער הספר "שבחי עדיאל" מודפסים דברי הסיים של עגנון לסיפור "עד עולם": "ברית כרותה לחכמה שאינה מניחה מחכמיה והם אינם מניחים ממנה"... כפרפרזה: ברית כרותה לשפתים. בגלל פליטת פה של הסופר החכם, השגיאה אינה מניחה מחכמיה והם אינם מניחים ממנה והיא תישאר כך עד עולם.